

Ομιλία του κ. Ιωάννη Ιωαννίδη κατά την τελετή αναγόρευσής του σε
Επίτιμο Διδάκτορα του Τμήματος Ιατρικής ΑΠΘ, στις 12 Δεκεμβρίου 2023

(Δ1) Αξιότιμε κύριε Πρύτανη, αξιότιμε κύριε Κοσμήτορα, αξιότιμε κύριε Αναπληρωτή Πρόεδρε, αγαπητή Μπεττίνα, αγαπητοί συνάδελφοι καθηγήτριες και καθηγητές του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, αγαπητοί φοιτητές και φοιτήτριες, κυρίες και κύριοι

Ευχαριστώ από τα βάθη της καρδιάς μου για την εξαιρετική τιμή από το μεγαλύτερο πανεπιστήμιο της χώρας. Από την γέννησή του πριν σχεδόν έναν αιώνα, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ήταν και είναι – και πρέπει να είναι – μια σημαντική πηγή καινοτομίας και προόδου για την Ελλάδα, με αντανάκλαση στο παγκόσμιο. Το πανεπιστήμιό σας γεννήθηκε σε μια πόλη έξοχα οικουμενική, με πολύτροπη ιστορία που ακόμα την ψαύουμε και την σκάβουμε καθημερινά (Δ2). Είναι μια ιστορία που λαμπρύνει αλλά και πονά στις προσωπικές και κοινωνικές, κυριολεκτικές και μεταφορικές ανασκαφές μας. Το ΑΠΘ ιδρύθηκε σε μια ιστορική στιγμή όπου η Θεσσαλονίκη ξαναέψαχνε τον εαυτό της μετά από καταστροφή που την είχε κατακάψει πριν λίγα χρόνια (Δ3). Η πόλη μόλις είχε δεχτεί μαζικά ανθρώπους με ρίζες σε παραδόσεις αιώνων που ξαναέψαχναν τον εαυτό τους μετά από καταστροφή που τους είχε ξεριζώσει. Η Ελλάδα προσπαθούσε να ξαναβρεί τον εαυτό της μετά από κρίση όπου μεγάλες ιδέες καταρρέυσαν και άλλες μεγάλες ιδέες γεννήθηκαν. Κάποιες τιμώντας ιλαρές τον άνθρωπο, άλλες εκποιώντας ανελέητα τον άνθρωπο – χωρίς ακόμα να ήταν σαφές για τους πολλούς ποια ιδέα τιμά και ποια εκποιεί και μηδενίζει. Όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σε όλο τον κόσμο. Υπάρχει ο πειρασμός να δει κάποιος αναλογίες με το σήμερα. Το Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο σε όλα αυτά τα χρόνια ανέδειξε ανθρώπους που προσφέρανε λόγο, έργο, φως, προμηθειική παρηγοριά στο δεινό του να είσαι άνθρωπος. Δεν έχω λόγια να σας ευχαριστήσω λοιπόν που με προσμετράτε σήμερα στην οικογένεια αυτού του ιστορικού πανεπιστημίου. Θεωρώ τον εαυτό μου τον ελάχιστο ανάμεσά σας.

Σε αυτή την ομιλία αποδοχής, βασανίστηκα πολύ για το τι πρέπει να πω. Για να μιλήσεις, κάποιος λένε, πρέπει να είσαι γνώστης, να έχεις αυτοπεποίθηση, παρηγορία και βεβαιότητα, όταν θα ανέβεις στο βήμα, φορτωμένος σύμβολα και ενδύματα κύρους. Όμως πολλές βεβαιότητες που είχα έχουν κλονιστεί με την πάροδο του χρόνου – με επιτάχυνση μάλιστα τα τελευταία χρόνια. Επαναλαμβάνω συχνά πως τίποτε δεν με εκπλήσσει πλέον – αλλά μετά εκπλήσσομαι ξανά και ξανά. Είναι φοβερό – αλλά ίσως και αναγκαίο κακό – όταν η πραγματικότητα σε χαστουκίζει. Εσύ κάνεις πρόταση γάμου στην πραγματικότητα να ζήσετε μαζί μια ήρεμη συζυγική ζωή, ενώ εκείνη είναι εθισμένη στις τρικυμιώδεις, ελεύθερες σχέσεις με το απρόβλεπτο. Εξακολουθώ μάλιστα να γράφω στην προσωπική μου ιστοσελίδα στο Στάνφορντ ότι χαίρομαι να μου θυμίζουν ότι δεν ξέρω σχεδόν τίποτα (Δ4). Σχεδόν. Προσπαθώ με αυτό το «σχεδόν» να διατηρήσω τουλάχιστον μια μικρή απόσταση ασφαλείας στην οδήγηση στα σκοτεινά από το προπορευόμενο όχημα, το σωματικό «Ουδέν Οίδα». Όμως αυτό το «Ουδέν» ασκεί μεγάλη έλξη. Το νιώθω συνεχώς να βρίσκεται πολύ κοντά. Πως θα αποφύγουμε να τρακάρουμε με το απόλυτο «Ουδέν», πώς θα αποφύγουμε να συντριβούμε επάνω σε αυτήν τη θηριώδη νταλικά του Πλάτωνα; Το ένα φρένο που μπορώ να σκεφτώ για να αποφύγουμε το ατύχημα είναι η επιστήμη. Ειδικότερα μάλιστα, η επιστημονική αξιοπιστία και καλύτερη τεκμηρίωση, κάτι που να πιαστούμε σαν επιστήμονες, σαν ιατροί, αλλά και σαν μέλη της κοινωνίας.

Όπως και το 1925, σήμερα η Ελλάδα, αλλά και η ανθρωπότητα ευρύτατα, προσπαθεί να βγει από μια κρίση, ή μια αλυσίδα κρίσεων. Όμως υπάρχει διαφωνία ακόμα και για τον ποια ακριβώς είναι αυτή η κρίση, τι ακριβώς μας συμβαίνει. Διαφωνούμε αν βγαίνουμε από κρίση ή μπαίνουμε σε κρίση ακόμα χειρότερη. Διαφωνούμε για το τι είναι τελικά το σημαντικότερο, τι είναι η αιτία, τι είναι το αληθινό (το αυθεντικό, για να χρησιμοποιήσω τη λέξη της χρονιάς σύμφωνα με το λεξικό Merriam-Webster) [Δ5]. Διαφωνούμε αντίστοιχα και για για το τι είναι το ψεύτικο, το παραπλανητικό, το αναξιόπιστο, το ατεκμηρίωτο. Στη μάχη των αντίθετων αφηγημάτων εμπλέκονται απλοί πολίτες, νεόκοποι τύραννοι και δημοκρατικοί (ή σχεδόν δημοκρατικοί) πολιτικοί (για να μην ξεχνάμε το «σχεδόν»), μέσα μαζικής ενημέρωσης ποικίλων αποχρώσεων και εξαρτήσεων σε συνθήκες ανελευθερίας του τύπου [Δ6], λογοδιαρροϊκά μέσα κοινωνικής δικτύωσης, επιχειρήσεις με πρόδηλες και κρυφές στοχεύσεις, ιδεολογήματα πάσης λογής και παραλογής, και ποικιλότητες προτιμήσεις ατόμων, οργανωμένων ομάδων και ανοργάνωτων μαζών.

Το συνονθύλευμα αυτό πασπατεύεται με καρικεύματα οργής, πλάνης, συνωμοσίας, ιδιοτέλειας, συγκρουόμενων συμφερόντων και πολιτικής μικρότητας, αλλά και αδιαφορίας, αποστασιοποίησης, και παραίτησης. Θα ήθελα να παραμείνω λίγο ειδικά στην αδιαφορία, την αποστασιοποίηση και την παραίτηση. Η σύγκρουση των αφηγημάτων είναι δεδομένη, σφοδρή, συνήθως παράγει θερμότητα, σπανιότερα παράγει και φως. Ίσως το μεγαλύτερο πρόβλημα όμως είναι ότι πολλοί άνθρωποι αποφασίζουν να απομακρυνθούν, να κλείσουν τα μάτια, τα αυτιά, και το στόμα τους. Ίσως γιατί δεν θέλουν να δουν και να ακούσουν πράγματα οδυνηρά, θλιβερά, και αποκαρδιωτικά να βλέπεις και να ακούς. Ίσως γιατί πολλοί έχουν συνθλιβεί και δεν αντέχουν να συνθλιβούν περισσότερο. Ο θρίαμβος του αναξιόπιστου, του ατεκμηρίωτου, του κίβδηλου μερικές φορές είναι τόσο ισχυρός και αυθάδης που πολλοί αποφασίζουν να μην ασχοληθούν καν, να μην μιλήσουν, να αυτο-λογοκριθούν.

Τι κάνει και τι μπορεί να κάνει η αξιόπιστη επιστήμη και η επιστημονική τεκμηρίωση κάτω από αυτές τις συνθήκες; Δεν παύω να λέω ότι η επιστήμη είναι ότι καλύτερο μπορεί να συμβεί στον άνθρωπο. Όμως δυστυχώς πολλές φορές, η επιστήμη λείπει, ή αλλοτριώνεται.

Το χειρότερο σενάριο είναι όταν η επιστήμη λείπει. Όντως για τα περισσότερα πράγματα όπου τα επιστημονικά τεκμήρια θα μπορούσαν να βελτιστοποιήσουν τις αποφάσεις μας, απλώς δεν έχουμε αρκετά επιστημονικά τεκμήρια. Σε μια πρόσφατη ανάλυση [Δ7], είδαμε ότι αν εξετάσει κάποιος τον ευρύτατο χώρο όλης της ιατρικής, ανάμεσα σε 1567 ιατρικές παρεμβάσεις, μόνο για 87 (5,6%) έχουμε ισχυρά τεκμήρια για την αποτελεσματικότητά τους. Για αρκετές άλλες παρεμβάσεις ξέρουμε αρκετά, αλλά όχι όσα θα μπορούσαμε ιδανικά να ξέρουμε. Πολύ πιο συχνά μάλιστα μάς λείπουν στοιχεία για τις πιθανές βλάβες. Για πολλές παρεμβάσεις, δεν έχουμε καθόλου δεδομένα ή τα δεδομένα μας είναι χαμηλής ποιότητας και φορτωμένα με μεροληψίες.

Τι μπορεί να κάνει ο απλός πολίτης όταν μας λείπουν ικανά επιστημονικά τεκμήρια; Το πρώτο που μπορεί να κάνει είναι να υποστηρίξει την επιστήμη και την έρευνα, να εμπιστευτεί τις δυνατότητες της επιστήμης. Να ζητήσει, να απαιτήσει περισσότερα, πιο αξιόπιστα τεκμήρια. Λιγότερες γνώμες και περισσότερα δεδομένα. Για να γίνει αυτό, πρέπει να πείσουμε τον κόσμο ότι η επιστήμη και η επιστημονική έρευνα είναι προτεραιότητα σε κάθε κοινωνία που σέβεται τον εαυτό της και θέλει να προοδεύσει. Δεν έχω αυταπάτες και κατανοώ πως στην εποχή μας η πρώτη ερώτηση είναι «δηλαδή, φίλτατε κ. Ιωαννίδη, θα κερδίσουμε λεφτά;» (αμερικανιστί «show me the money»). Μπορώ όντως να επικαλεστώ και τεκμήρια που δείχνουν ότι η

επένδυση στην επιστημονική έρευνα μεταφράζεται τελικά σε μεγάλη αύξηση του ΑΕΠ μιας χώρας. Όμως θα ήθελα να μου επιτρέψετε να θεωρώ ότι η επένδυση στην επιστημονική αξιοπιστία και τεκμηρίωση αξίζει πολύ περισσότερο από ένα πρόσκαιρο οικονομικό κέρδος.

Για να βελτιώσουμε τις πιθανότητες να γίνουμε πιστευτοί στην επίκληση υπέρ της επιστήμης, πρέπει να παρουσιάσουμε την επιστήμη σε όλη της την καθαρότητα με τις αυθεντικές της νόρμες. Οι νόρμες αυτές όπως τις περιέγραψε ο Robert Merton [Δ8] είναι η οικουμενικότητα, ο κοινοτισμός, η ανιδιοτέλεια, και ο οργανωμένος σκεπτικισμός. Πώς τις καταλαβαίνουμε σήμερα;

Οικουμενικότητα: δηλαδή, η επιστήμη αφορά όλους, όλοι είναι ίσοι μπροστά της, δεν απορρίπτει ανθρώπους που θέλουν να την υπηρετήσουν. Τα προσωπικά ή εθνικά ή άλλα υποκειμενικά χαρακτηριστικά δεν διαφοροποιούν την αξία των επιστημονικών επιχειρημάτων. Η επιστήμη δεν πρόκειται για μια κάστα ειδικών, μια νέα μορφή ολιγαρχίας από γαιοκτήμονες φεουδάρχες των (αβέβαιων) εκτάσεων του επιστητού με ειδικά προνόμια. Κοινοτισμός: δηλαδή τα επιστημονικά τεκμήρια πρέπει να είναι ανοιχτά, ευρύτατα διαθέσιμα, ώστε να μπορούν να επαληθευτούν και να χρησιμοποιηθούν ευρύτατα προς το κοινό καλό. Ανιδιοτέλεια: δηλαδή, έλλειψη συγκρουόμενων συμφερόντων, ή τουλάχιστον, όταν τα συγκρουόμενα συμφέροντα είναι αναπόφευκτα, πλήρης διαφάνεια και επαρκής προστασία μέσα από ελεγκτικούς μηχανισμούς που λειτουργούν και δεν χειραγωγούνται. Και οργανωμένος σκεπτικισμός: δηλαδή, υγιής σκεπτικισμός με αυστηρή μεθοδολογική κατάρτιση που στόχο έχει να εντοπίσει πώς και πού θα μάθουμε από τα λάθη μας και θα βελτιωθούμε.

Δυστυχώς πολλές φορές δεν έχουμε τηρήσει αυτές τις αξίες. Την παρασπονδία την πληρώνουμε με απώλεια εμπιστοσύνης στην επιστήμη. Ορισμένες φορές δίνουμε την εντύπωση ότι η επιστήμη είναι ένα κλειστό κλαμπ, μια ακόμα κλίκα σαν όλες τις κλίκες – ίσως μάλιστα πιο επικίνδυνη στα μάτια αρκετών πολιτών καθώς φαίνεται να έχει μεγάλη ισχύ είτε από μόνη της είτε ή μέσω διασύνδεσης με άλλα κέντρα ισχύος και εξουσίας. Μάλιστα οι παρουσιαζόμενοι ως ειδικοί (επενδυμένοι με κύρος από μέσα μαζικής ενημερωσης, από πολιτειακούς φορείς, ή από μόνοι τους) πολλές φορές εμφανώς δεν είναι ειδικοί στο γνωστικό αντικείμενο στο οποίο ρητορεύουν. Ή η τεχνογνωσία τους είναι περιορισμένη και πρωτόλεια, και όμως παρουσιάζονται ως απόλυτοι δικτατορίσκοι της γνώσης. Ο οικουμενισμός δεν σημαίνει ότι η εκπαίδευση και τριβή σε ένα πεδίο και η επαρκής τεχνική κατάρτιση δεν χρειάζεται. Η πόρτα πρέπει να είναι ανοιχτή σε όλους για να μοχθήσουν και για να μάθουν. Όταν όμως αμαθείς ή ημιμαθείς προβάλλονται ως ειδικοί, κάθε φορά που φωνασκούν σε κάποιο τηλεπαράθυρο ή σε κάποια επιτροπή κάποιου υπουργείου, η επιστήμη βγαίνει χαμένη.

Τα επιστημονικά μας τεκμήρια σήμερα, ως επί το πλείστον, επίσης δεν είναι ανοιχτά και άμεσα επιβεβαιώσιμα [Δ9]. Μόνο περίπου 20% των επιστημονικών δημοσιεύσεων στο χώρο των βιοϊατρικών επιστημών κάνουν ευρέως διαθέσιμα τα δεδομένα τους και ένα 5% περίπου διαθέτει ανοιχτά επίσης τον κώδικα και τους αλγορίθμους που έχει χρησιμοποιήσει στην ανάλυση των δεδομένων [Δ10]. Αυτό σημαίνει πολλές χαμένες ευκαιρίες για την ευρύτερη χρήση αυτών των τεκμηρίων, είτε για επικύρωση είτε για να απαντηθούν νεά ερωτήματα. Επιπλέον τα κρυφά δεδομένα βοηθούν την φαντασία συνωμοσιολόγων να καλπάζει. Ενίοτε μάλιστα ακόμα και οι συνωμοσιολόγοι ίσως έχουν δίκιο [Δ11].

Η ανιδιοτέλεια της επιστήμης πλέον αμφισβητείται ευρύτατα – και δεν είναι μόνο συνωμοσιολόγοι που την αμφισβητούν. Πολλές φορές βλέπουμε την αξιοπιστία μας να καταρρακώνεται – συχνά άδικα, άλλοτε δικαιολογημένα. Τα συγκρουόμενα συμφέροντα είναι

ίσως τα πλέον επιβαρυντικά για τη φήμη της επιστήμης, ειδικά όταν δεν δηλώνονται. Προσωπικά, η στάση μου είναι να αποφεύγω όσο μπορώ τα πιθανά συγκρουόμενα πριν καν γεννηθούν. Αν κάτι θεωρώ ότι μπορεί να συνυφάζεται με πιθανό συγκρουόμενο συμφέρον, αποφεύγω να το κάνω. Αυτό σημαίνει ότι συχνά κάποιος θα πρέπει να πει «όχι» σε προτάσεις που ίσως έχουν μεγάλη χρηματική ή άλλης μορφής επιβράβευση. Θα πρέπει να αποδεχτεί ότι θα έχει πιο περιορισμένες δυνατότητες, ότι θα μείνει πίσω σε κάποια πράγματα, ότι κάποιες πόρτες θα κλείσουν. Επειδή μάλιστα ισχύει συχνά το μανιχαϊκό «ή είσαι μαζί μας, ή είσαι εναντίον μας», το να θέλεις να είσαι ανιδιοτελής σημαίνει ότι κάποιους θα κάνεις εχθρούς. Μπορεί μάλιστα να το πληρώσεις ακριβά με τρόπους τόσο διεστραμένους που δεν μπορείς καν να τους φανταστείς.

Κατανοώ επίσης ότι στις μέρες μας, δεν μπορείς να απαιτήσεις από όλους τους επιστήμονες να αποφεύγουν πλήρως τα συγκρουόμενα συμφέροντα. Σε κάποια επιστημονικά πεδία, αυτό θα οδηγούσε στην παράλυσή τους. Π.χ. θα ήταν παράλογο να πω ότι η φαρμακοβιομηχανία δεν πρέπει να κάνει έρευνα η ίδια. Είναι επίσης άδικο να ειπωθεί ότι αν υπάρχουν συγκρουόμενα συμφέροντα, το προϊόν της επιστημονικής έρευνας είναι εκ προοιμίου αναξιόπιστο. Αυτό που έχει σημασία είναι με ποιο τρόπο διασφαλίζεται η αξιοπιστία, ακόμα και αν υπάρχουν πιθανά συγκρουόμενα συμφέροντα στη μέση. Αν υπάρχουν στιβαροί, ανεξάρτητοι μηχανισμοί ελέγχου, η αξιοπιστία μπορεί να διασφαλιστεί. Το πρόβλημα παραμένει όταν οι ελεγχόμενοι ελέγχουν τους μηχανισμούς ελέγχου, και όταν οι μηχανισμοί ελέγχου παρακάμπτονται. Για παράδειγμα κάποιες επιχειρήσεις, δημιουργούν δίκτυα φανερών ή κρυφών επιρροών πάνω στους ρυθμιστικούς μηχανισμούς που θα έπρεπε κανονικά να τις ελέγχουν. Άλλες εταιρείες κυριαρχούν πάνω σε μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης και τα χρησιμοποιούν με τρόπο που εξυπηρετεί τα αφηγήματά τους. Άλλες πάλι επιχειρήσεις, ειδικά στο χώρο της τεχνολογίας, αποστασιοποιούνται από την επιστημονική βιβλιογραφία, δεν συμμετέχουν σε αυτή [Δ12]. Επικαλούνται ότι η επιστημονική βιβλιογραφία είναι μια μορφή τροχοπέδης, ενώ αυτοί θέλουν να αλλάξουν τον κόσμο στο πι και φι, ταχύτατα – και φυσικά με το αζημίωτο, να βγάλουν δισεκατομμύρια. Η φιλοσοφία αυτή οδήγησε στην περίπτωση της Theranos και η ίδια αυτή φιλοσοφία σε διάφορες παραλλαγές δυστυχώς κερδίζει έδαφος σε αρκετά προϊόντα υψηλής τεχνολογίας.

Ο οργανωμένος σκεπτικισμός παραξενεύει πολλούς. Το μοντέλο του επιστήμονα που έχει προωθηθεί περισσότερο είναι ο ειδικός που μιλάει με βεβαιότητα, που ξέρει επακριβώς τι πρέπει να κάνουμε για ότι πρόβλημα προκύψει. Στη διάρκεια της πανδημίας [Δ13] το μοντέλο αυτό εξελίχτηκε περισσότερο με την άνοδο διαφόρων επισήμων εντεταλμένων επιστημόνων με υπερεξουσίες, ανεπισήμων τηλε-ειδικών, πολυγραφότατων επιστημόνων του Facebook και του Twitter X, και φυσικά πολλών αυτόκλητων σωτήρων με ιδιόρρυθμες συνωμοτικές βεβαιότητες. Θέλω να αποφύγω τις γενικεύσεις, γιατί σε όλες αυτές τις ομάδες, ίσως με εξαίρεση ακραίους συνωμοσιολόγους, υπήρχαν αρκετοί επιστήμονες με προσεκτική στοιχειοθέτηση και τεκμηρίωση σε όσα έλεγαν και συμβούλευαν.

Ειδικά στις βιοϊατρικές επιστήμες, οι προκλήσεις για την υγεία ατόμων και ολόκληρων πληθυσμών είναι τεράστιες και οι κίνδυνοι μαζικά θανάσιμοι, αλλά και η ικανότητα της επιστήμης να σώσει ζωές προσφέρει ταυτόχρονα και μοναδικές ευκαιρίες, αν η προσέγγισή μας είναι αξιόπιστη και τεκμηριωμένη και αν σεβαστούμε τις κλασικές αξίες της επιστήμης. Μεγάλες παγκόσμιες προκλήσεις δείχνουν πως επιστήμη, υγεία, και κοινωνία θα κριθούν ταυτόχρονα και όχι ξεχωριστά και ότι η αξιοπιστία και η τεκμηρίωση είναι απαραίτητες αν θέλουμε η κρίση αυτή να είναι τελικά ευνοϊκή για το μέλλον μας. Θα αναφερθώ ενδεικτικά

σε δυο τέτοιες παγκόσμιες προκλήσεις για να εξηγήσω πιο χειροπιαστά τι εννοώ: την φτωχοποίηση με διευρυνόμενες ανισότητες και την πανδημία του καπνίσματος.

Πραγματικά, τι αξιοπιστία θα μπορέσει να διατηρήσει η επιστήμη αν δεν ενδιαφερθεί για την ευρύτατη φτωχοποίηση μεγάλων πληθυσμών, ακόμα και σε πλούσιες χώρες; Μάλιστα, αν φαίνεται ότι ως επιστήμονες όχι απλώς δεν κάνουμε κάτι για να διορθώσουμε τις ανισότητες, αλλά ενίοτε συντελούμε να τις χειροτερεύσουμε; Το παγκόσμιο ποσοστό των ανθρώπων [Δ14] που ζούνε με απόλυτη φτώχεια (λιγότερο από \$1,90 δολάρια την ημέρα σε τιμές 2011) μειωνότανε σταθερά επί πολλά χρόνια φτάνοντας το 8,2% το 2019. Όμως στα χρόνια της πανδημίας άρχισε για πρώτη φορά εδώ και πολύ καιρό να αυξάνεται, προσθέτωντας πάνω από 50 εκατομμύρια πάμφτωχους μέσα σε 2 χρόνια. Εκτός όμως από τα 700 εκατομμύρια των πάμφτωχων, υπάρχουν και τα 3,4 δισεκατομμύρια των «ξεχασμένων» που ζούνε μόνο με 2 μέχρι 12 δολάρια τη μέρα. Οι πάμφτωχοι και οι ξεχασμένοι δεν ζούνε πλέον μόνο σε μακρινές χώρες που εύκολα ξεχνάμε την ύπαρξή τους, πολλοί πλέον ζούνε δίπλα μας, μαζί μας – ή προσπαθούν τουλάχιστον να ζήσουν. Ο αριθμός των ατόμων που ζει σε απόλυτη πείνα [Δ15] αυξήθηκε από 613 εκατομμύρια το 2019 σε 735 εκατομμύρια το 2022, ενώ 2,4 δισεκατομμύρια άνθρωποι έχουν μέτρια ή σοβαρή ανασφάλεια τροφής (food insecurity), δηλαδή δεν ξέρουν αν θα μπορούν να εξασφαλίσουν την τροφή τους από μέρα σε μέρα. Από το 1990, πάνω από το 70% του πληθυσμού της γης ζει σε χώρες όπου έχουν επιδεινωθεί οι ανισότητες εισοδήματος. Στις χώρες με επιδείνωση των ανισοτήτων συμπεριλαμβάνονται σχεδόν όλες οι ανεπτυγμένες χώρες και οι δυο πολυπληθείς χώρες του πλανήτη (Ινδία και Κίνα) [Δ16]. Το 2023, οι λίγοι δισεκατομμυριούχοι του πλανήτη διαθέτουν περιουσία \$12,2 τρισεκατομμύρια δολάρια, περίπου τριπλάσια από ότι αθροιστικά το 50% των φτωχότερων ενήλικων κατοίκων του πλανήτη. Ο συνολικός πλούτος των ατόμων με περιουσία πάνω από 50 εκατομμύρια [Δ17] έχει αυξηθεί πάνω από 20 φορές από το 2000 ενώ ο πλούτος των περισσότερων ανθρώπων έχει μείνει σχεδόν σταθερός, ή και ουσιαστικά έχει μειωθεί σε αγοραστική αξία αν λάβουμε υπ' όψη τον πληθωρισμό. Περίπου 8 εκατομμύρια άνθρωποι κάθε χρόνο πεθαίνουν επειδή δεν έχουν πρόσβαση σε λειτουργικά συστήματα υγείας. Δισεκατομμύρια στερούνται καλής εκπαίδευσης. Δισεκατομμύρια δεν έχουν πρόσβαση σε καθαρό, ασφαλές νερό. Πολλά από τα επιστημονικά επιτεύγματα στην βιοϊατρική, αλλά και σε άλλες επιστήμες, ακόμα κι αν είναι φαινομενικά αξιόλογα, διογκώνουν, παρά μειώνουν, τις ήδη υπάρχουσες ανισότητες. Οι προνομιούχοι αποκτούν περισσότερα προνόμια τα οποία στερούνται οι υπόλοιποι. Στο τέλος όμως, όλοι βλάπτονται, γιατί σε κοινωνίες με μεγάλες ανισότητες, φτάνει κάποια στιγμή που δεν μπορούν πλέον να διατηρήσουν την ελάχιστη απαιτούμενη κοινωνική συνοχή. Τότε πλέον καταρρέουν σε ένα μίγμα από πείνα, πόλεμο, πανδημίες, διαφθορά, και αποσύνθεση των θεσμών τους.

Χρησιμοποιώ το κάπνισμα σαν ένα δεύτερο παράδειγμα, γιατί αποτελεί ένα τεράστιο πρόβλημα όπου έχουμε ισχυρότατη τεκμηρίωση για το πώς να το λύσουμε, και όμως δεν το λύνουμε – γιατί ίσως τελικά δεν θέλουμε να το λύσουμε. Τι ελπίδες έχουμε να αντιμετωπίσουμε άλλα προβλήματα, όπου γνωρίζουμε πολύ λιγότερα, όταν για κάτι που ξέρουμε τόσο πολλά δεν μπορούμε να ξεμπερδεύουμε μαζί του; Το κάπνισμα [Δ18] σκοτώνει περίπου 8 εκατομμύρια ανθρώπους στον κόσμο κάθε χρόνο. Η καπνοβιομηχανία έχει κατορθώσει να αυξάνει συνεχώς τα κέρδη από τα θανάσιμα προϊόντα της με πλήθος από μηχανεύσεις, π.χ. εμφανείς και αφανείς σχέσεις με δομές εξουσίας, προπαγάνδα παραπληροφόρησης, ανάδειξη νέων δήθεν λιγότερων τοξικών προϊόντων, και στόχευση νέων πληθυσμών καταναλωτών-θυμάτων. Γνωρίζουμε ότι αν κάποιος διακόψει το κάπνισμα, έχει

τεράστια οφέλη και με την πάροδο του χρόνου ο κίνδυνος θανάτου επιστρέφει περίπου στα ίδια επίπεδα με κάποιον που δεν έχει καπνίσει ποτέ. Γνωρίζουμε επίσης τεκμηριωμένα ποιες παρεμβάσεις μειώνουν το κάπνισμα. Οι περισσότερες από αυτές χρειάζονται αποφάσεις κοινωνικές και πολιτικές που πρέπει να ληφθούν με θάρρος. Για παράδειγμα, γνωρίζουμε ότι για κάθε αύξηση 10% στην τιμή των τσιγάρων μέσω αύξησης φόρων, περιορίζεται κατά 4-5% η χρήση τους. Όμως στην τελευταία έκδοση του Tobacco Atlas, μόνο 2 χώρες σε όλο τον κόσμο είχαν χρησιμοποιήσει φόρους σε τσιγάρα σε επίπεδα που θεωρούνται ενδεικνύμενα (>75% του συνόλου της τιμής).

Στην Ελλάδα έχουν γίνει κάποια σωστά βήματα, όμως η προσπάθεια είναι ημιτελής και 30.000 Έλληνες και Ελληνίδες πεθαίνουν ακόμα κάθε χρόνο από το κάπνισμα [Δ19]. Ταυτόχρονα, εφημερίδες και μέσα μαζικής ενημέρωσης δημοσιεύουν άθλια ηρωοποιητικά άρθρα για την καπνοβιομηχανία, τους ηγέτες της, και το δήθεν εξιέπαινο έργο τους. Για παράδειγμα [Δ20], κάτω από τον τίτλο Good Living, βλέπουμε πώς μια καπνοβιομηχανία προσκαλεί «νέες και νέους, 18 έως 30 ετών, να αλληλεπιδράσουν με καταξιωμένα στελέχη και να ενημερωθούν για δεξιότητες και επαγγέλματα που αναμένεται να κυριαρχήσουν στο μέλλον». Δηλαδή, μια βιομηχανία προϊόντων που σκοτώνουν διδάσκει τους νέους και τις νέες μας για το πώς θα κερδίσουν το μέλλον και το ευ ζειν. Αν τα παιδιά μας δεν πεθάνουν από πόλεμο, πείνα, φωτιά, θεομηνία ή αν δεν εξαϋλωθούν σε συγκρουόμενα τρένα, θα μεγαλοουργήσουν με τέτοιους μέντορες. Ή, σε άλλη ιστορική εφημερίδα διατυμαπανίζεται πώς οι καπνοβιομηχανοί πρωτοστατούν στο brain gain στην Ελλάδα [Δ21]. Δηλαδή, η Ελλάδα που έχει χάσει σχεδόν το μισό επιστημονικό δυναμικό της στην ξενιτιά, ανάμεσα και το 90% των πλέον αναφερόμενων Ελλήνων επιστημόνων στην επιστημονική βιβλιογραφία [Δ22], θα βρει τη λύση: οι επιστήμονές της θα επιστρέψουν για να ανθίσει η καπνοβιομηχανία! Θα ήταν φαιδρό, αν δεν ήταν θανατηφόρο. Επιπλέον τα τελευταία χρόνια, ο ένας μετά τον άλλο οι ηγέτες της χώρας, ανεξαρτήτως κομματικής προέλευσης, έχουν επισκεφτεί εγκαταστάσεις της καπνοβιομηχανίας, για να υποβάλλουν τα σέβη τους και να συγχαρούν τους καπνοβιομηχανούς για τις επενδύσεις που κάνουν. Ακόμα και τα δύο πλέον αξιосέβαστα πρόσωπα της ελληνικής πολιτείας, ο μεν πρώην Πρόεδρος της Δημοκρατίας παραβρέθηκε σε εκδήλωση όπου συνεχάρη πραγματικά μια μεγάλη καπνοβιομηχανία μιλώντας για την «υπευθυνότητα του επιχειρείν απέναντι στο κοινωνικό σύνολο», η δε σημερινή Πρόεδρος της Δημοκρατίας απένειμε τον Χρυσό Σταυρό του Τάγματος της Ευποίας στην πρόεδρο άλλης μεγάλης καπνοβιομηχανίας [Δ23]. Με πλήρη σεβασμό στους θεσμούς και στα θεσμικά πρόσωπα, ως ελάχιστος απλός πολίτης δηλώνω τη βαθύτατη θλίψη μου [Δ24].

Η αξιοπιστία και η τεκμηρίωση μας θα δοκιμαστεί στο μέλλον περισσότερο καθώς η επιστήμη έχει φύγει από τα στενά ακαδημαϊκά της φυτώρια και έχει διαχυθεί μέσα στην κοινωνία με τρόπους πρωτοφανείς. Επιπρόσθετα, νέες τεχνολογίες κάνουν την διάδοση της εσφαλμένης πληροφορίας, ακόμα και της πλήρους απάτης, πιο εύκολη. Ήδη επιτήδριοι απατεώνες στα κοινωνικά δίκτυα εκμεταλλεύονται ότι μπορούν, αδίστακτοι, για να πουλήσουν την πραμάτεια τους. Με την ευρύτερη χρήση νέων τεχνολογιών και την άνοδο των deep fake, ο κάθε επιτήδειος απατεώνας μπορεί να παραχαράξει πλέον τον λόγο, τη φωνή, τη μορφή, τα πάντα.

Επιστήμη, υγεία, και κοινωνία θα ανθίσουν μαζί ή θα καταρρεύσουν μαζί. Ελπίζω η ανθρωπότητα θα αντεπεξέλθει στις συσσωρευόμενες προκλήσεις. Ειδικοί προσπαθούν να υπολογίσουν την πιθανότητα να εξαφανιστούμε σαν είδος. Με βάση το γεγονός ότι σαν είδος ήδη επιβιώσαμε κάπου 200.000 χρόνια, υπολογίζεται ότι η πιθανότητα να εξαφανιστούμε από φυσικές αιτίες είναι πάρα πολύ μικρή, κάτω από 1 στις 87.000 κάθε χρόνο [Δ25]. Όμως για τις ανθρωπογενείς αιτίες, για το ποια είναι η πιθανότητα να εξαφανιστούμε από τα ίδια μας τα

έργα, τις ίδιες μας τις πράξεις, υπάρχει μεγάλη αβεβαιότητα. Όλοι οι παλαιότεροι πολιτισμοί κάποια στιγμή καταρρέυσαν [Δ26], αλλά η ανθρωπότητα είχε συνέχεια. Μπορεί πλέον να διακυβευούμε αυτή την συνέχεια; Πέρα από προβλέψεις που μάλλον θα πέσουν έξω, έχουμε υποχρέωση νομίζω να δείξουμε το σωστό πρόσωπο της επιστήμης, αυτό το τεράστιο ευεργέτημα προς τον άνθρωπο, τον κάθε άνθρωπο, τον κάθε συνάνθρωπο. Ειδικά μάλιστα τον πιο αδύναμο συνάνθρωπο, τον πλησίον που πρέπει να μάθουμε να αγαπάμε τουλάχιστον όσο και τον εαυτό μας. Και σαν ιατροί και λειτουργοί της δημόσιας υγείας, να τον υπηρετούμε.

Κυρίες και κύριοι, για άλλη μια φορά ευχαριστώ για την τεράστια τιμή αυτής της διάκρισης στο ΑΠΘ. Δεν θυμάμαι ποιος είχε πει ότι όταν σε τιμούν πρέπει να σκέφτεσαι τι έκανες λάθος και γιατί σε τιμούνε. Το πρόβλημα είναι ότι έχω κάνει τόσα λάθη που δεν ξέρω ποιο είναι το σημαντικότερο. Προσδοκώ να συνεχίσω να ζητώ να ψάχνουμε μαζί να μάθουμε κάτι περισσότερο, με μεγαλύτερη αξιοπιστία και καλύτερη τεκμηρίωση. Κι ελπίζω κάποια λάθη μας να μπορούν να διορθωθούν πριν είναι αργά.

Να'στε καλά!